

Českoslovenští diplomaté v černé Africe, 1918–1955

Počátky budování sítě československých zastupitelských úřadů na jih od Sahary

JAROSLAV OLŠA, jr.

Czechoslovak Diplomats in Sub-Saharan Africa

Abstract: Czechoslovak interwar diplomacy was unique in many ways, compared with the diplomacy of the other states established after World War I. Unlike that of Poland or Yugoslavia, for example, Czechoslovak diplomacy sought to establish the type of global consular and diplomatic presence which was generally the prerogative of world powers. This article describes the construction of Czechoslovakia's network of effective and honorary consulates in the "remotest" of continents. The article highlights the errors, the occasional fumbles, and the achievements of the Czechoslovak Foreign Ministry in Sub-Saharan Africa. The article also looks at the plans for establishing diplomatic contacts with the first independent African states, which, however, had never materialised in the early years. The article then turns to the operations of the Czechoslovak diplomatic missions in Africa after World War II, when the network of Czechoslovak diplomatic missions was revitalised and extended even further to cover more countries. The essay ends with a short sketch of Czechoslovak diplomatic efforts in Africa in the late 1940s and early 50s, which marked the end of one era of Czechoslovak diplomacy and the beginning of a new era, where Czechoslovak African diplomacy became important for the ascendant Soviet Union and the socialist block.

Key words: Africa, diplomacy, embassy, consulate, Union of South Africa, Rhodesia, Kenya, Ethiopia, Belgian Congo, Gold Coast, French West Africa.

Pro společnost nově vzniklého a heterogenního Československa (ČSR) byla černá Afrika na počátku existence nového státu čímsi velmi vzdáleným. V české společnosti sice ještě stále byly v paměti hrdinské cesty Emila Holuba až k divokým Mašukulumbům a známé byly též knižně vydané dopisy dobrodruha a prospektora Čeňka Paclta, ale dojem, který tato četba vytvářela, nesporně nenahrával představě o důležitosti černého kontinentu pro Československo. A tak i pro čs. zahraniční politiku na počátku dvacátých let minulého století byla moderní Afrika čímsi dalekým a prozatím neuchopitelným.

Na konferenci ve Versailles v roce 1919 sice nepřímou zazněla úvaha o možnosti, že by nové Československo (jako jedna z vítězných mocností první světové války) mohlo být pověřeno správou některé malé německé kolonie (např. severovýchodní Nové Guineje nebo Toga), ale jak čs. reprezentace, tak i představitelé velmocí záhy shledali, že Československo bude mít ještě dost svých problémů ve střední Evropě i s vlastní identitou, a tak nebude mít dostatek sil angažovat se v koloniích.

PRVNÍ KRÚČKY NA AFRICKÉ POLITICKÉ ARÉNĚ OD VZNIKU STÁTU DO OTEVŘENÍ KONZULÁTU V KAPSKÉM MĚSTĚ, 1926

Budování diplomatické a konzulární sítě nového státu bylo velmi odpovědnou a obtížnou činností, přičemž začínalo prakticky na zelené louce (do čs. diplomatických služeb

přešlo sice pár rakousko-uherských diplomatů českého původu, ale většina služby muse-la být vytvořena z ničeho). Není tedy divu, že trvalo téměř celé desetiletí, než byla založena stabilizovaná síť diplomatických a konzulárních úřadů a čs. diplomacie začala mít svůj – dodnes existující – celosvětový rozsah.

Zatímco v Evropě vznikaly úřady především z důvodů politických a teprve sekundárně ekonomických, mimo Evropu převažovaly zájmy ekonomické. Pro exportně orientovaný československý průmysl bylo pronikání do celého světa životně důležité, a proto i budování sítě mimoevropských úřadů probíhalo rychle.

Na subsaharskou Afriku přišla řada až úplně nakonec. Teprve 18. 6. 1925 čs. vláda s konečnou platností rozhodla o zřízení efektivního konzulátu v jihoafrickém Kapském Městě. Úřad byl oficiálně zřízen k 1. lednu následujícího roku, avšak otevřen byl *de facto* až o dvanáct dní později po příjezdu prvního čs. konzula, bývalého ředitele banky v Rostově na Donu Tomáše Duffka. V té době mělo Československo svá vyslanectví už ve většině evropských států a „mimoevropská“ síť pokrývala všechny kontinenty. Spolu s Kapským Městem byly v témže roce založeny také úřady v Ankaře, v Bejrútu, v Jeruzalémě a v Lille, celkem tedy na konci roku 1926 ministerstvo disponovalo 78 úřady na pěti kontinentech (do roku 1935 pak už vznikly pouhé čtyři nové mise – São Paulo a Teherán v roce 1927, Dublin a Kalkata o dva roky později). Otevřením mise v posledním světadíle tak byla síť efektivních čs. zastoupení podle názoru ministerstva prakticky dotvořena.

Otevření úřadu na druhé straně světa nebylo zrovna jednoduché. Kromě typických technických problémů se už na počátku svého působení konzul Duffek potýkal i s otázkou byrokraticky nezvládnuté vlastní akreditace, neboť jeho konzulský patent jej označoval pouze za „konzula v Kapském Městě“. Po několikanásobné výměně zpráv mezi Kapským Městem, Prahou a Londýnem pak bylo dohodnuto, že – aniž by bylo žádáno o nový *exequatur* – bude konzulát působit pro celé území Jihoafrické unie (JAU).¹

První čs. konzulové v Kapském Městě se ale potýkali i s mnoha dalšími problémy. Jen samotné umístění konzulátu v hotelu bylo tématem kontroverze, která se rozhořela na stránkách českého tisku po vydání jednoho z mnoha novinových článků globetrottera Viktora Mussika, jenž napadl konzula Duffka za výběr nevhodného sídla, špatnou reprezentaci, nekvalitní anglické texty a řadu dalších „prohřešků“ (celá kauza by bývala skončila u soudu, kdyby Praha Duffka nepřesvědčila, aby tak neučinil). Ani komunikace s krajany nebyla zpočátku nijak valná a zlepšila se teprve časem, zato ekonomická spolupráce mezi čs. podniky a jihoafrickými odběrateli se záhy začala rozvíjet k oboustranné spokojenosti (svá zastoupení v JAU postupně otevřely mj. plzeňská Škodovka, Omnipol, Baťa, ale také textilní firma Nehera), a tak existence konzulátu získala na opodstatnění i vůči ministerské byrokracii, která především v období krizí na počátku a konci třicátých let hledala úřady vhodné „k zavření“.

Otevření konzulátu v Kapském Městě bylo sice zlomovým momentem pro čs. africkou politiku, protože Praha se poprvé dostala do přímého a stálého kontaktu s touto oblastí, avšak Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) už od vzniku ČSR muselo, byť jen zřídkavě, řešit problémy v této části světa. Těmito jednáními byla pověřována většinou *ad hoc* čs. vyslanectví v koloniálních metropolích. Ale již v první polovině dvacátých let několikrát došlo k diskuzi o možném otevření honorárních konzulátů v této části světa, a to i přesto, že případná „kontrola“ jejich činnosti a prověření vhodnosti uchazečů na vzdálenost tisíců kilometrů by byly extrémně obtížné. Ovšem za to, že nakonec žádný honorární konzul v té době jmenován nebyl, možná mohl už úplně první takový pokus.

Možnou ostudu mohlo pražské ministerstvo utržit hned s první nominací – návrhem na jmenování českého krajana (nikoli však první generace) Paula Richarda Cornelia von Dornika-Plotnera na post honorárního konzula v Johannesburgu. Plotner se ministerstvu i prezidentu T. G. Masarykovi nabízel už od roku 1919 a svou nominaci podložil řadou doporučujících dokladů o své činnosti ve prospěch československé věci v průběhu první světové války. Ministerstvo jeho přemlouvání nakonec podlehl a vystavilo mu dne 13. 9. 1921

prozatímní konzulský patent. Souběžně probíhající sondáž u britských orgánů však téměř ve stejnou chvíli ukázala, že Plotner není vhodnou osobou, a jeho prozatímní jmenování proto Praha musela obratem zrušit. Plotner ale měl už kopii svého konzulského patentu a nechtěl se jí ani své nominace vzdát, s ministerstvem si dopisoval ještě několik let, když požadoval náhradu za údajné ztráty, které utrpěl nájmem kanceláří a zaměstnáním místní síly (na tuto náhradu však neměl nárok, ani kdyby jeho nominace byla přijata).

Bohužel i další jihoafrický kandidát na honorárního konzula byl ztroskotancem. V roce 1922 se Praze nabídl jistý Louis Bailen z Kapského Města. Ministerstvo ale tentokrát s jakoukoli reakcí naštěstí počkalo až na informace poskytnuté Londýnem, který o kandidátovi napsal, že jeho „*společenské postavení a vzdělání nejsou dostatečné*“ pro vykonávání této funkce, a tak se Praha vyvarovala blamáže. V roce 1926 naopak Praha nabídla konzulské místo v Johannesburgu F. Wagnerovi, ten však funkci nepřijal.

Kandidáti se objevovali též v dalších částech Afriky. Už v roce 1922 se Praze neúspěšně nabízel v Lagosu usazený Rakušan českého původu Alfred Kessler, který do západní Afriky vyvážel český textil, koberce a nábytek. Ministerstvo mělo o jeho služby zájem (vždyť v Lagosu už v té době existovaly konzuláty Dánska, Rakouska, Nizozemska, Itálie, Švédska, Belgie, Norska a Francie), navíc Kessler byl již od roku 1921 oficiálním „zpravodajem“ čs. Ministerstva obchodu, jemuž zasílal zprávy o západní Africe. Dotazovaná česká vyslanectví v Haagu a v Londýně ale o jeho osobě z různých zdrojů zjistila naprosto rozdílné informace, a tak ministerstvo celou záležitost pořád nerozhodně odkládalo, a to tak dlouho, až se Kessler v roce 1926 stal honorárním konzulem Rakouska.

Několik iniciativ vyvolala i Praha. Zájem otevřít honorární konzulát v Britské východní Africe projevila už na počátku dvacátých let, ale přes intenzivní korespondenci s vhodným kandidátem – s československým obchodníkem německého původu Rudolfem Loyem, působícím v přístavní Mombase – vše opět ztroskotalo na ministerské neschopnosti rozhodnout se.

Praha také v letech 1919–1924 zvažovala možnost otevřít konzulát (ať už efektivní, nebo honorární) v Addis Abebě. Velkým zastáncem této ideje byl cestovatel a publicista Vilém Němec, který o Habeši publikoval několik knih a před válkou byl dokonce kandidátem na rakousko-uherského konzula v Habeši, ale přes ústní slib, že konzulát bude brzy otevřen, kterého se Němcovi dostalo na Ministerstvu zahraničních věcí v roce 1924, se nakonec nestalo nic.

ZLATÝ VĚK HONORÁRNÍCH KONZULÁTŮ OD VZNIKU KAPSKÉHO MĚSTA PO EKONOMICKOU KRIZI

Protože čs. Ministerstvo zahraničních věcí bylo v roce 1926 přesvědčeno o tom, že budování sítě efektivních úřadů ve světě už ukončilo, neboť vyslanectví a konzuláty pokrývaly všechny kontinenty a většinu světových regionů, rozhodlo se vrhnout své síly na doplnění sítě všude tam, kde nebyly úřady efektivní, sítě honorárních konzulátů. A právě konec dvacátých let lze nazvat jejich zlatým obdobím.

Tento trend pochopil i konzul Duffek, který se hned na počátku svého působení na jihu Afriky rozhodl co nejvíce rozšířit čs. síť v JAU. V roce 1928 byly tak prakticky souběžně otevřeny honorární konzuláty v Durbanu a v East Londonu a vícekonzulát v Port Elizabeth. Nevýhodou všech tří konzulátů bylo, že je řídili cizinci (Thoralf Eriksen, Ivan H. King a John Dock), nikoli krajané, žijící v JAU. Možná i proto o jejich činnosti toho nevíme mnoho, fungovaly však stabilně a bezproblémově až do března 1939.

Jako poslední ze čtyř honorárních úřadů v JAU byl k 1. 1. 1930 zřízen konzulát ve druhém nejvýznamnějším městě jižní Afriky – v Johannesburgu. O jeho významu svědčí i fakt, že k němu – na rozdíl od ostatních v té době zřízených honorárních konzulátů – byl dokonce přidělen zaměstnanec MZV, který do té doby působil v Kapském Městě. Přidělení pragmatikálního úředníka A. Linharta se ukázalo šťastným rozhodnutím, protože první honorární konzul, důlní inženýr A. P. Nellmapius, už v průběhu roku 1931 zkrachoval

a dne 7. 7. 1932 spáchal sebevraždu, a tak ministerstvu vznikl problém, jak konzulské místo opět obsadit. Novým konzulem se pak od roku 1933 stal Nor J. W. C. Kittleson, v mezidobí ovšem konzulát řídil právě Linhart.

Prvním čs. honorárním konzulem na jih od Sahary se ale už v roce 1927 stal naprosto náhodně vybraný a jinak čs. orgánům neznámý Thomas William Stuart Shaw z jihorhodského Bulawayu. Na rozdíl od předchozích zájemců se totiž za čs. honorárního konzula nabídl ve vhodnou dobu – v roce 1925 – a s jeho nominací na první pohled nebyly žádné problémy. Rhodesie se navíc v posledních letech stala zajímavým dovozcem čs. zboží a v zemi už fungovalo osm konzulátů (Nizozemsko a Švédsko v Bulawayu, Itálie, Norsko, Portugalsko a Recko v Salisbury /dnes Harare/, Francie a Belgie v obou městech). Kromě toho finalizace jeho jmenování připadla do doby, kdy byl otevřen úřad v Kapském Městě a konzul Duffek tam o zájemci mj. zjistil, že se už dříve nabízel za honorárního konzula Japonska, jeho nabídka nebyla ale přijata jen pro „malý počet Japonců v Rhodesii“. Po půldruhém roce písemné komunikace a prověřování kandidáta bylo nakonec rozhodnuto jmenovat Stuarda Shawa do funkce honorárního vicekonzula.

Co však Praha naprosto netušila, bylo to, že jmenovaný stejnou nabídku učinil ještě několika dalším zemím a hned tři (Rumunsko, Finsko a Lotyšsko) jeho nabídku přijaly také. Navíc zájem Stuarda Shawa o činnost ve prospěch Československa vyprchal ihned po oficiálním otevření konzulátu dne 25. 8. 1927, kdy se ukázalo, že z kandidátem slibovaných aktivit nebude nic. Když navíc konzulát v Kapském Městě po několika měsících dostal potvrzen fakt, že Stuart Shaw zastupuje i další země (byť se písemně zavázal, že tak bez souhlasu Prahy neučiní), byl tento důrazně vyzván, aby na svou funkci rezignoval, což se (opět po řadě urgencí) stalo, a vicekonzulát byl ke 14. 3. 1930 uzavřen.²

Prvním opravdu funkčním čs. honorárním konzulátem v černé Africe se stala až mise v senegalském Dakaru. Honorární konzulát, do jehož působnosti spadaly všechny země Francouzské západní Afriky (od Mauritánie po Dahome /dnes Benin/) a Togo, byl zřízen v roce 1927 a prvním titulářem byl jmenován francouzský obchodník Ernest Maraval, a to i přesto, že v Dakaru v té době fungovala malá kolonie Čechoslováků v čele se zástupci Batí nebo firmy Centroslavie (obchodovala s textilem a s bižuterií).

O dva roky později Československo otevřelo také konzulát v Belgickém Kongu. Ekonomické důležitosti Konga si bylo pražské ministerstvo dobře vědomo, právě proto v roce 1927 požádal čs. vyslanec v Bruselu belgické orgány o vytipování vhodného kandidáta na honorárního konzula v Léopoldville (dnes Kinshasa), kde v té době žilo několik československých občanů a fungovaly konzuláty Velké Británie, Itálie, Peru (sic!), Portugalska, Švédska, Francie, Itálie, Nizozemska a Norska. Belgickým premiérem Jasparem navržený kandidát – ředitel jedné z největších místních firem UNATRA, Belgičan Noël Huart – byl záhy shledán způsobilým a schválen jako honorární konzul ministerskou radou dne 14. 6. 1928, exequatur belgické strany obdržel dne 5. 10. 1928, avšak konzulát byl pro jeho následnou nepřítomnost v Kongu otevřen až 15. 5. 1929. Ale už v březnu 1930 Huart odjel do Belgie a po předání konzulátu jím samým nominovanému zástupci Ghilainovi na funkci v říjnu rezignoval. Konzulát však fungoval dál pod vedením Jeana W. J. Ghilaina, který současně požádal o své jmenování do funkce honorárního konzula. Nedopatřením čs. vyslanectví v Bruselu nebyla žádost zaslána do Prahy, a proto byla projednána až po řadě urgencí a nedorozumění teprve v únoru 1933, kdy byl Ghilain schválen coby honorární konzul ministerskou radou, a to se zpětnou platností. Úřad pak byl (byť vlastně nikdy neuzavřen) oficiálně znovuotevřen k 21. 7. 1933.

Ve druhé polovině dvacátých let probíhala i další – ovšem neúspěšná – jednání a pátrání. V roce 1927 iniciovalo ministerstvo hledání vhodného kandidáta na honorárního konzula v Portugalské východní Africe, a to buď v Lourenço Marques (dnes Maputo) nebo v Ilha de Moçambique. Pro stále se zvyšující význam Lourenço Marques (v roce 1929 v něm sídlil jeden generální konzulát a jedenáct konzulátů) bylo rozhodnuto otevřít honorární konzulát zde, v roce 1929 byl vytipován i vhodný kandidát – portugalský obchodník

Alfred Reis. Ten však nakonec svůj předběžný souhlas s vykonáváním této funkce vzal zpět. Ve stejnou dobu se konzulát v Kapském Městě i vyslanectví v Lisabonu snažily vytipovat též kandidáta v angolské Luandě, najít vhodnou osobu se jim však nepodařilo.

Novou aktivitu ohledně otevření konzulátu v Addis Abebě vyvolalo i čs. vyslanectví v Káhiře (které zpracovávalo neformálně také Habeš), které v roce 1928 navrhlo zřídit honorární konzulát v Addis Abebě. Post konzula byl nabídnut českému obchodníkovi Ludvíku Kalvodovi, ten jej ale pro jeho nákladnost odmítl, a to přesto, že mu Praha nabízela příspěvek na chod úřadu (což dělala jen výjimečně).

DIPLOMATICKÁ FLIRTOVÁNÍ S NEZÁVISLÝMI AFRICKÝMI STÁTY LIBÉRIE, HABEŠ, JIHOAFRICKÁ UNIE

Jelikož meziválečné Československo postupně budovalo diplomatické styky se všemi nezávislými státy světa, vyvstala ve třicátých letech také otázka navázání styků s Libérií, s Habeší (dnes Etiopie) a s Jihoafrickou unií, tehdy jedinými nezávislými státy černé Afriky. Překvapivě první přišla na řadu Libérie, když se novinářský svaz začal Ministerstva zahraničních věcí dotazovat, který čs. úřad tento stát zpracovává. Politický odbor MZV tehdy iniciativně začal diskutovat o tom, kdo a jak by Libérii mohl pokrývat. Po zamítnutí zastupitelského úřadu (ZÚ) v Lisabonu a ve Washingtonu vláda v září 1934 schválila návrh, aby diplomatickým a konzulárním zastupováním Československa v Libérii bylo pověřeno čs. vyslanectví v Paříži. Ministerstvo také navrhlo, aby pro předání pověřovacích listin vyslanec Osuského bylo využito nadcházející přítomnosti liberijského premiéra na jednáních Společnosti národů v Ženevě.

Přestože jednání mezi čs. a liberijským vyslanectvím v Paříži dopadla pozitivně, do věci se v posledním momentě vložil diplomatický protokol pražského ministerstva, který akreditaci Osuského odmítl jako naprosto neadekvátní a svůj názor zdůvodnil tím, že zatím žádný stát pro Libérii vyslanec neakreditoval, a dokonce i USA mají v Libérii zastoupení pouze na úrovni *chargé d'affaires*. Už vystavené pověřovací listiny tak nebyly do Paříže odeslány a navázání diplomatických styků bylo z důvodu „*nepatrných našich zájmů*“ odloženo (nakonec k jejich navázání došlo až v roce 1972).

Už na počátku dvacátých let se Ministerstvo zahraničních věcí zaobíralo myšlenkou navázat styky také s Habeší, jelikož ale Francie měla s Habeší kapitulační dohodu, bylo rozhodnuto využít jejích výhod a nechat se v Addis Abebě zastupovat právě jí, a to až do doby, než by došlo k podpisu výhodnější bilaterální čs.-habešské obchodní dohody. Na počátku třicátých let se pak v Praze k tématu navázání diplomatických styků opět vrátili (v té době si hlavy obou států vyměnily blahopřejná poselství ke svému nástupu do funkce). Addis Abeba se totiž postupně stávala i z diplomatického hlediska zajímavým místem, v němž v roce 1935 sídlilo už šest vyslanectví (Francie, Velká Británie, Itálie, Německo, Belgie a USA) a dva efektivní generální konzuláty (Řecko a Egypt).

Na první pohled se vše zdálo jednoduché a jasné; po navázání diplomatických styků se otevře i efektivní vyslanectví. Avšak čs. strana se ještě zeptala na názor francouzského vyslanectví (pod jehož záštitou působil na základě čs.-francouzské dohody z 8. 3. 1926 v letech 1931–1937 „důvěrník čs. vlády“, v Addis Abebě žijící Čech Jan Kalvoda). Francouzský vyslanec zastával opačný názor a přesvědčil čs. ministerstvo, že navázání styků a otevření úřadu přece jen zhorší pozici Čechoslováků a čs. výrobků, protože Československo – na rozdíl od Francie, která teď čs. zájmy zastupuje – nedokáže sjednat výhodnější podmínky než stávající francouzsko-habešská kapitulační dohoda.

Netrvalo dlouho a v roce 1934 byla stejná otázka opět nastolena a 12. prosince téhož roku byla v Paříži podepsána čs.-habešská obchodní dohoda, která ve svém prvním článku řešila také navázání diplomatických styků mezi oběma státy. Dohoda však předpokládala ratifikaci, která se ale do doby italské anexe podařila pouze na habešské straně, takže smlouva nevstoupila v platnost a k navázání diplomatických styků došlo až v roce 1942 po opětovném osvobození Habeše britskými vojsky.

Nejlogičtější by asi bývalo bylo navázání plnohodnotných diplomatických styků s JAU, vždyť Československo tu mělo svůj úřad a standardní diplomatické styky na úrovni vyslanectví už s JAU navázalo několik zemí (mj. Nizozemsko, Itálie, USA), navíc po navázání diplomatických styků jižní Afrika té doby otevírala své rezidentní mise v dané zemi (což by asi nebylo vyloučené ani v případě Československa). Na čs. ministerstvu ale stále přetrvával velmi opatrný postup vůči zemím britského commonwealthu, a tak jednání o navázání styků s JAU, stejně jako s Kanadou a s Austrálií, se vlastně vůbec nedostala na pořad dne. Pravdou ovšem zůstává, že obdobně opatrný postup sdílely i všechny tři jmenované země – byť vykonávaly většinu svých zahraničněpolitických aktivit na Velké Británii naprosto nezávisle – nedávaly tuto svou nezávislost příliš najevo. JAU dokonce v té době ani neměla žádný státní orgán, který by se otázkami zahraničních styků zabýval, jihoafrický Dept. of External Affairs vznikl teprve v roce 1927, ale až do poloviny čtyřicátých let jej *de iure* i *de facto* řídil jihoafrický premiér a spíše než samostatným ministerstvem byl částí jeho premiérské kanceláře. Přestože tedy jak v JAU, tak i v Austrálii a v Kanadě vznikly jedny z prvních diplomatických misí Československa již ve dvacátých letech, diplomatické styky s nimi byly navázány až mezi posledními (s Kanadou v roce 1940, s Austrálií v roce 1972 a s JAU dokonce až v roce 1991).

LÉTA DIPLOMATICKÉHO ROZMACHU A AFRIKA OD EKONOMICKÉ KRIZE DO MNICHOVA

Období celosvětové hospodářské krize se sítě čs. zastupitelských úřadů nedotklo, přerušilo se však budování slibně se rozšiřující sítě honorárních konzulátů. Situace se začala vracet k normálu v polovině třicátých let, kdy čs. ministerstvo nejen obnovilo budování honorární sítě, ale započalo i s rozšiřováním sítě efektivních úřadů, přičemž důraz byl tentokrát kladen na teritoria mimoevropská (např. hned tři nové úřady byly založeny v Latinské Americe). V rámci tohoto nového optimismu se začalo zvažovat také otevření výše zmíněného druhého efektivního úřadu v subsaharské Africe – konzulátu v Addis Abebě.

Při jednáních Společnosti národů k italské agresi v Habeši stálo Československo formálně na straně císaře Haile Selassie. Po obsazení této země italskými vojsky vzal však čs. idealismus rychle za své a na Ministerstvu zahraničních věcí převládl pragmatismus, a tak dne 22. 1. 1937 čs. vláda rozhodla o otevření efektivního čs. generálního konzulátu v teď už okupované Addis Abebě. Ministerstvo prakticky ihned vytvořilo nezbytná tabulková místa, navrhlo rozpočet a schválilo také designovaného generálního konzula, kariérního diplomata Gustava Štastného. Celá akce ale nakonec skončila nezdarem ze dvou důvodů. Na jednu stranu ministerstvo nebylo schopné zajistit financování nového úřadu z vlastních přidělených zdrojů a vláda rozpočet odmítla navýšit, na druhou stranu si zase nebylo jisté jak u italské strany žádat o exequatur pro konzula, aby tak současně neuznalo italskou agresi. Archivní spisy už nejsou schopny jednoznačně říci, zda nakonec důvodem pro neotevření úřadu byly důvody finanční či politické, tak či jinak konzulát otevřen nebyl.

Konzulát v Kapském Městě zatím fungoval bezproblémově dál, v osobě druhého konzula Antonína Blahovského (nastoupil v roce 1931) získal stabilní osobu, která se snažila maximálně prosazovat čs. zájmy na jihu Afriky. Konzulát v případě potřeby pochopitelně zpracovával také další britská závislá území v tomto regionu, ba dokonce pomáhal čs. občanům na území dnešního Mosambiku i jinde.

Beze změn fungovaly rovněž tři ze čtyř honorárních konzulátů na území JAU, avšak problematické zůstalo obsazení nejdůležitějšího z nich – v Johannesburgu. Konzul Kittle-son totiž po pouhých dvou letech ve funkci nastalo opustil JAU, a protože čs. strana nechtěla úřad uzavřít, jeho správou pověřila v dubnu 1935 prozatímně čs. obchodníka Karla Jana Horu. Po třech letech hledání vhodného kandidáta se nakonec Praha rozhodla Horovu pozici oficializovat, což byl logický krok, neboť za jeho řízení konzulát fungoval neobyčejně aktivně a kolem sebe shromáždil i silnou skupinu Čechoslováků, žijících v severní části Jihoafrické unie.

Otálení se jmenováním Karla Jana Hory bylo spojeno také s úvahou o případném přesunutí efektivního konzulátu z Kapského Města do Johannesburgu, který jak ekonomicky, tak i politicky začínal být v JAU důležitějším místem. Ve prospěch stěhování hovořil zvyšující se počet zastoupení čs. firem pravidelně obchodujících v Johannesburgu (podle korespondenta ČTK Souška měli v polovině třicátých let v Kapském Městě působit zástupci 25 čs. firem, 38 jich mělo mít své zástupce v obou městech, zatímco pouze v Johannesburgu jich údajně bylo 181), proti odchodu z Kapského Města hovořilo výrazně nižší konzulární zastoupení (v Kapském Městě bylo v roce 1934 patnáct efektivních konzulátů, v Johannesburgu jich bylo pouze pět a jen Čína jej měla pouze zde). Nakonec však ke stěhování nedošlo a konzulát v Kapském Městě zůstal, což umožnilo formální jmenování Hory.

Zkomplikovala se též personální situace honorárního konzulátu v Léopoldville, konzul Ghilain k 1. 10. 1936 totiž rezignoval, navrhl za sebe svého zástupce Roberta Woltera. Liknavostí Prahy ale jeho jmenování ještě v květnu 1938 nebylo dořešeno, a proto Wolter ztratil zájem a písemně rezignoval, navrhl však za nového konzula ředitele dopravní firmy CITAS André Marie Deleua, jehož jmenování nebylo však do vypuknutí druhé světové války – jak jinak – realizováno. Byl by úřad už od roku 1936 *de iure* bez konzula, jeho činnost pokračovala dál a jak Wolter, tak Deleu posílali zprávy, vypracovávali statistiku, vydávali víza, a to zřejmě až do obsazení Československa. Dokonce ještě v roce 1939 zpracovávala tzv. sekce Protektorátu Čechy a Morava při německém vyslanectví v Bruselu poslední statistickou zprávu honorárního konzulátu v Léopoldville.

I v Dakaru došlo ve třicátých letech na místě honorárního konzula ke změně. Když E. Maraval v roce 1936 zkrachoval, stal se novým čs. konzulem další francouzský obchodník, ředitel dodnes existující společnosti Manutention africaine a prezident senegalského autoklubu Robert Delmas, který ve funkci setrval až do druhé světové války.

V Praze bylo rozjednáno také zřízení několika nových honorárních konzulátů. V roce 1935 začala jednání s kandidátem v Keni – s čs. obchodníkem Ernstem Loewensteinem (mimochoodem bývalým zaměstnancem E. Loye, který se o funkci honorárního konzula v Keni ucházel už na počátku dvacátých let). Po pouhých několika měsících byla 26. 9. 1936 Loewensteinova kandidatura schválena ministerskou radou a dne 29. 4. 1937 honorární konzulát s působností pro Keňu, Ugandu, Tanganiku a Zanzibar zahájil svou činnost v přístavní Mombase.

Vyhledávání dalších vhodných kandidátů bylo (přes snahu Prahy, která měla tentokrát o otevírání honorárních konzulátů zájem) extrémně obtížné. Jedním z míst, o něž mělo ministerstvo opravdový zájem, bylo Zlaté pobřeží, protože Československo zde v polovině třicátých let bylo 6. největším dovozcem zboží (po Velké Británii, USA, Německu, Nizozemsku a Japonsku). V roce 1937 byl konečně nalezen vhodný kandidát na honorárního konzula – bývalý belgický vicekonzul, britský obchodník a vlastník firmy United Africa Co. Thomas Sutherland, který měl rozšířit už v té době široký konzulární sbor (v Akkře byly efektivní konzuláty Francie a Německa a honorární konzuláty Belgie, Dánska, Finska, Řecka, Nizozemska, Španělska a Švýcarska). Protože však čs. vláda nakonec kandidáta schválila teprve v únoru 1939, nedošlo už kvůli obsazení Československa k vyžádání exequaturu a k následnému otevření mise.

Mnohem zvláštnější bylo dění kolem znovuotevření konzulátu v Rhodesii. Již v roce 1936 Praha vyzvala konzula Blahovského v Kapském Městě, aby vytipoval kandidáta na honorárního konzula v severorhodeské Lusace. To však konzul Blahovský oprávněně považoval za zbytečné vzhledem k zatím malému významu nového hlavního města Severní Rhodesie, přesto se ztratil celý rok nekončícími diskuzemi, kde má být konzulát otevřen: zda v ekonomickém centru Jižní Rhodesie Bulawayu, v jejím novém hlavním městě Salisbury nebo přece jen v Lusace. Blahovský logicky podporoval ekonomicky nejdůležitější Bulawayu a vytipoval i vhodného kandidáta; Samuel Rabinovitz, místopředseda obchodní komory, obchodní zástupce Bati a významný obchodník, nemohl přece mít konkurenci... Přestože Rabinovitzova kandidatura byla *de facto* schválena v roce 1937 (když v srpnu navštívil Československo a představil se i v Praze na MZV), na podzim roku 1937 nově

jmenovaný čs. konzul v Kapském Městě Arnošt Lavante prakticky hotovou nominací začal zpochybňovat.

Lavante nejprve opětovně otevřel otázku, zda by konzulát neměl být spíše v Salisbury, a záhy také našel dva kandidáty – poslance rhodeského parlamentu (a budoucího ministra) E. Lucase Guesta a bývalého primátora a obchodníka Williama Smitha. Druhého jmenovaného pak navrhl Praze, proti Smithově nominaci se ale postavily jak Ústřední svaz Čs. průmyslníků, tak Ústředna Čs. obchodních a živnostenských komor, které zjistily, že kandidát už nejen není aktivním obchodníkem, ale že jeho firma navíc zastupuje hned několik přímých konkurentů čs. firem na rhodeském trhu (belgického výrobce dek Ramlot a kubánské cukrovarníky) a je majoritním akcionářem Rhodesian Leather Industries, přímého konkurenta Bati na místním trhu.

Po řadě měsíců dalších výměn zpráv se Praha nakonec v polovině roku 1938 rozhodla jmenovat jak Smitha v Salisbury, tak Rabinovitzu v Bulawayu a vyžádala pro ně souhlas rhodeské a britské vlády. Ovšem ještě než do Prahy dorazila britská odpověď (rhodeská vláda odsouhlasila oba kandidáty už 9. 7. 1938), mnichovská dohoda změnila situaci rovněž na pražském ministerstvu, kde se pod novým ministrem Chvalkovským událo právě zemětřesení. Řada propouštění byla etnický zdůvodněna a k odchodu byli vyzváni mnozí odborníci německého a židovského původu. V takové atmosféře konzul Lavante přestal skrývat svůj odpor vůči Rabinovitzovu jmenování a s odvoláním na jeho aktivity v rhodeské židovské obci a na jeho původ navrhl jeho kandidaturu s konečnou platností smést ze stolu. MZV ještě rozhodlo, aby byl prověřen původ i druhého kandidáta – W. Smitha – a že oba kandidáti o udělení souhlasu s výkonem funkce nebudou prozatím informováni, přičemž ve zdůvodnění zamítnutí Rabinovitzu bylo jasně uvedeno, že se tak děje pro „*změněné podmínky a osobu uchazečovu*“.

OD MNICHOVA K ZNOUZROZENÍ ČESKOSLOVENSKA ČS. DIPLOMATICKÁ KRIZE V AFRICE V DOBĚ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

Boj Československa o život, který už v roce 1938 nabral plné obrátky, a návazná krize vyvolaly rovněž na pražském ministerstvu prvně snahu ušetřit i na diplomatické a konzulární síti v zahraničí a snížit počet efektivních úřadů (v roce 1938 jich v zahraničí fungovalo celkem 83). Byl vypracován seznam vyslanectví a konzulátů určených ke zrušení, k němuž mělo dojít v průběhu roku 1939. Rušení se sice prioritně týkalo konzulátů v zemích, v nichž bylo též rezidentní vyslanectví, ale dotklo se také několika po roce 1935 zřízených úřadů, např. Singapuru a několika úřadů v Latinské Americe.

Nové vedení ministerstva začalo s personální obměnou i v zahraničí. Na přelomu roku 1938 a 1939 byla odvolána řada zkušených vyslanců a vedoucích misí. Kuriózně tak ve chvíli obsazení Česko-Slovenska německými jednotkami řada misí v zahraničí nebyla adekvátně obsazena. Jejich vedoucí podleli jednodušeji tlaku jak německých diplomatů, tak někdy i přijímajícího státu a akceptovali příkaz z okupované Prahy, aby své úřady předali Němcům.

Právě to se stalo i v Kapském Městě. Konzul Lavante zde 17. 3. 1939 předal konzulát říšskoněmeckému konzulovi a odjel zpět do Prahy, kde později získal místo na protektorátním Ministerstvu hospodářství. Po druhé světové válce byl internován a zřejmě odsunut. Jeho manželka se po válce dokonce (s neznámým výsledkem) obrátila na ministra Masaryka se žádostí o pomoc s tím, že její manžel nikdy nezpůsobil újmy čs. zájmům. Na jednu stranu je nutné připomenout zjevné antisemitské postoje a také německý původ Lavanteho, na druhou stranu mu ale v JAU asi mnoho nezbývalo, protože jihoafrické veřejné mínění bylo velmi nakloněno Němcům a sudetská otázka byla především Afrikánci sledována s velkým zájmem.

V březnu 1939 přestaly fungovat i úřady v Durbanu, v East Londonu a v Port Elizabeth, složitější situace ale nastala v případě honorárního konzulátu v Johannesburgu. Honorární konzul Hora totiž dne 3. 1. 1939 odjel nakrátko do Evropy a po dobu své nepřítomnosti konzulát předal zaměstnanci Baťovky Meyeru Gompelsovi, který po 15. březnu úřad

Německu nevydal. Čtyři dny po obsazení republiky byly však z budovy, v níž konzulát sídlil, nejprve ukradeny tabule a zřejmě pod tlakem jihoafrických orgánů byl pak konzulát k 29. březnu nakonec Němcům přece jen předán.

Bohužel i v místech, kde se čs. mise do této situace nedostaly, měla čs. strana se zastoupením problémy z jiných důvodů. Konzul v Dakaru Delmas byl v roce 1939 totiž mobilizován a nasazen v kontinentální Francii, a tak mu nezbylo nic jiného než na přechodnou dobu předat úřad svému švagrovi Patricku O'Quinovi, s čímž nový řídicí úřad v té chvíli již obsazeného Československa – konzulát v Alžíru – souhlasil. Konzulát v Dakaru tak nakonec v průběhu války fungoval, ale o formalizaci nového konzula se londýnská vláda nikdy nepokusila.

A protože úřady v Akkře, v Salisbury a v Bulawayu nakonec zřízeny nebyly, jediným čs. úřadem v subsaharské Africe, který po 15. 3. 1939 fungoval v původní podobě, byl honorární konzulát v Mombase. V roce 1942 sice konzul E. Loewenstein přestěhoval sídlo své firmy do hlavního města Nairobi a československá exilová vláda (na základě sdělení britské strany) pro něj musela požádat o nový exequat, kde působnost úřadu byla „*consul in Nairobi*“, přičemž v konzulském patentu je uvedeno „*in British East Africa*“, ale na funkčnosti úřadu to neubralo. Možná, že nepřesnost v Loewensteinově akreditaci byla svým způsobem i záměrná, protože konzulát pro neexistenci jiné mise v subsaharské Africe na počátku druhé světové války musel řešit konzulární případy též v Rhodesii, v Jižní Africe i v dalších částech Afriky.

Londýnská vláda si byla vědoma toho, že neexistence konzulátu na jihu Afriky je problémem pro velkou čs. komunitu (mj. pro více než stovku baťováků, kteří zde otevřeli hned několik továren). Situace byla o to horší, že po obsazení Německem byli Češi v JAU považováni za německé občany, protože JAU *de iure* i *de facto* uznala okupaci ČSR a po vyhlášení války mezi Velkou Británií a Německem se tak logicky stali dokonce nepřátelskými cizinci (vyňati ze seznamu nepřátelských cizinců byli teprve 23. 10. 1942). Proto když v roce 1940 Velká Británie uznala Československý národní výbor za prozatímní vládu a opětovně s ní navázala diplomatické styky, tato vláda se obrátila na jihoafrického vysokého komisaře v Londýně se žádostí o uznání. Jihoafrická vláda nakonec dne 11. 10. 1940 uznala čs. londýnskou vládu a dala souhlas k opětovnému otevření čs. konzulátu v Kapském Městě. Dekretem z 9. 12. 1941 byl pak v JAU přijat „*agent prozatímní čs. vlády*“ v hodnosti generálního konzula; tím se opět stal Antonín Blahovský, který už v Kapském Městě působil do roku 1937.

Rozpory uvnitř čs. kolonie v JAU, které měly své kořeny už v roce 1939 (kdy vznikla dvě znepřátelená krajanská sdružení), měly však dopad i na chod generálního konzulátu. Po řadě útoků byl A. Blahovskému v roce 1944 londýnskou vládou odebrán konzulský patent a úřad pak na nového generálního konzula čekal až do srpna 1945. Sám Blahovský odešel z diplomatických služeb a usadil se v Kapském Městě, kde si koupil čajovnu.

Osvobozením Habeše spojeneckými vojsky v roce 1942 opět přišla na stůl úvaha o navázání diplomatických styků. Prezident E. Beneš se proto v této věci obrátil osobním dopisem na císaře Haile Selassie, který ve svém dopise z 10. 10. 1942 s návrhem souhlasil. O dva roky později pak své pověřovací listiny císaři předal první čs. vyslanec se sídlem v Káhiře J. Šejnoha.

Přestože čs. vláda v exilu hledala spojence po celém světě a snažila se o své uznání, kde se dalo, na pořad dne – na rozdíl od Habeše – nepřišla Libérie. Možným důvodem může být skutečnost, že Libérie jako jeden z prvních států světa (a jako jediná země subsaharské Afriky a jeden z mála mimoevropských států) už v květnu 1939 *de iure* uznala Slovenský stát, což jakákoli další jednání zřejmě znemožnilo.³

BYLA ČS. DIPLOMACIE V AFRICE ÚSPĚŠNÁ? POVÁLEČNÉ INTERMEZZO, 1945–1948

Po osvobození Československo se v subsaharské Africe začínalo zase téměř od počátku. Funkční byl generální konzulát v Kapském Městě, honorární konzulát v Nairobi a z fron-

ty se navrátilší konzul Delmas požádal o opětovné potvrzení funkce honorárního konzula v Dakaru (jeho dlouholetému přechodnému zástupci O'Quinovi čs. londýnská vláda alespoň poděkovala za jeho činnost).

K očekávanému rychlému rozšíření diplomatického zastoupení (viz např. slib o otevření úřadu v Addis Abebě, který učinila čs. vláda při jednání o diplomatických stycích s Etiopií), jak by se dalo čekat, se však Praha najednou neměla (za války vznikla mimo euroatlantickou oblast nová vyslanectví pouze v Havaně a v Quitu). Až na výjimky jedinými novými úřady, které v prvních třech letech po druhé světové válce vznikly, byly vesměs mise v zemích bývalých nepřátel, mimo Evropu pak bylo založeno vyslanectví v uruguayanském Montevideu a v indickém Dillí. V roce 1948 tak Československo mělo v zahraničí pouhých 62 úřadů (tedy o celých 21 méně než o desetiletí dříve), přičemž o více než dvě desítky z nich (především o konzuláty v USA, ve Francii a v „západním“ Německu) mělo v průběhu následujících pěti let přijít.

Bylo nebo nebylo Československo v prvních třech desetiletích své existence v Africe úspěšné? Byla jeho diplomacie na tomto kontinentě opravdu viditelná a vytvořila dobré nástupiště pro poválečné Československo? Z jednoho pohledu se rozsah čs. diplomatické sítě musel jevit jako neuvěřitelný, vždyť v JAU až do konce třicátých let byl čs. konzulát jedinou efektivní misí evropských států z oblasti střední a východní Evropy, přičemž některé z těchto zemí za celé meziválečné období zde nedokázaly otevřít ani honorární, natož efektivní konzulát.⁴ I v Etiopii by čs. konzulát (kdyby byl býval vznikl) byl první takovou misí (pokud ovšem nepočítáme ruské vyslanectví, které v Addis Abebě fungovalo od roku 1887 až do pádu carského režimu).

Přes množství v Africe otevřených misí však jeden jediný efektivní úřad v JAU nesporně nebyl pro Československo dostatečným záchytným bodem, protože honorární konzuláty se často potýkaly s vlastními problémy a na opravdu dlouhodobé prosazování čs. zájmů většinou nedošlo.

Vliv na úspěšnost čs. politiky mělo navíc i personální obsazení úřadů. Ve funkcích vedoucích řady čs. úřadů v Asii a v Latinské Americe se totiž objevili diplomaté, nemající pouze „profesionálně diplomatické“ zájmy (jen namátkou indolog Pertold v Bombaji, spisovatel Klecanda alias Havlasa v Brazílii a v Chile, historik a publicista Kybal v Brazílii a v Mexiku). Ti pak působili nejen jako propagátoři Československa jako takového, ale také všech forem možné spolupráce mezi oběma zeměmi, v Československu pak navíc byli vůdčími osobnostmi, propagujícími Asii a Latinskou Ameriku.

Z tohoto pohledu žádný z čs. diplomatů v černé Africe nepřekročil svůj profesionální stín, a tak čs. diplomaté na jihu Afriky fungovali vlastně „jen“ kvalitně profesionálně – především jako mluvčí a propagátoři čs. průmyslových firem, snažících se proniknout na vzdálené trhy (což byl nepochybně hlavní úkol všech čs. misí v mimoevropských zemích). Tuto mez překročil (avšak téměř neznatelně) jen kontroverzní druhý konzul v Kapském Městě A. Blahovský, který se po ukončení své mise v JAU usadil. Blahovský byl vášnivým fotoamatérem a nafotil v JAU tisíce fotografií, které však – jak se zdá – nikdy propagačně ani nezkoušel využít v Československu, několik desítek jich tak dnes leží v archivu MZV jako doklady o jeho činnosti, když je jako přílohy zasílal ke svým informacím a zprávám.

CO BUDE DÁL?

ÚNOR 1948 A ROZKLAD ČS. KONZULÁRNÍ SÍTĚ V AFRICE

Teprve krátce před komunistickým pučem se začala čs. diplomatická síť dále rozšiřovat do mimoevropských oblastí. Posledním úřadem, který byl otevřen těsně před únorem 1948, byl efektivní konzulát v Léopoldville, hlavním městě Belgického Konga. Jeho činnost byla zahájena dne 21. 2. 1948 a první konzul Zbyněk Roušar dostal exequatur 20. dubna téhož roku.

Po roce 1948 se Československo společně s dalšími zeměmi socialistického bloku záhy zapojilo do programů intenzivní podpory levicových a následně osvobozeneckých hnu-

tí, ale až do vyhlášení nezávislosti jednotlivých afrických států mu s výjimkou Léopoldville a Kapského Města chyběla efektivní přítomnost v oblasti. Po Únoru se navíc velmi rychle rozpadla síť honorárních konzulátů, důvodem byl jak nezáměr (a podezřívavost) pražského ústředí, tak i rezignace konzulů, kteří nechtěli reprezentovat takto „změněné“ Československo. Ty konzuláty, které přesto fungovaly dál, byly zrušeny na základě usnesení vlády ze dne 28. 2. 1950, které celý koncept honorárního zastoupení v zahraničí zrušilo.

Po roce 1950 proto v celé černé Africe fungovaly pouze dva efektivní konzuláty – v Kongu a v JAU. Oba ale spíše přežívaly, neboť byly pod stálým tlakem jak belgické, tak i jihoafrické vlády, které průběžně zvažovaly jejich uzavření (po vzoru uzavření mise SSSR v JAU v roce 1956, v Kongu dokonce SSSR úřad neměl vůbec). Když navíc dodám, že generální konzulát v Kapském Městě vedla v letech 1949–1955 pouhá administrativní síla V. Bartošek a konzulát v Léopoldville v letech 1951–1954 vicekonzul F. Klouda (který údajně ani neuměl francouzsky), lze si poměrně jasně představit, do jaké míry tyto úřady mohly prosazovat čs. zájmy.⁵

Podobně vypadala situace i v některých dalších částech světa. V padesátých letech byly z politických důvodů uzavřeny čs. úřady v řadě latinskoamerických zemí. Pražské MZV se pokusilo jejich ztrátu nahradit zřízením konzulátů a vyslanectví v nových nezávislých státech (za celých prvních pět let po únoru 1948 to však bylo pouhých sedm mimoevropských úřadů – Jakarta, Karáčí, Kábul, Kanton, Pchjongjang, Rangún a Tel Aviv).

Proto se Praha už v padesátých letech pokusila i o rozšíření sítě svých konzulátů v závislých územích Afriky. Diplomatická jednání, týkající se otevření misí v Jižní Rhodesii (1956) a v Nigérii (1958), nebyla však úspěšná, v obou případech totiž příslušné orgány přijímajících zemí nevydaly souhlas se zřízením úřadu. Stejně dopadl též pokus o zřízení alespoň obchodního oddělení v rhodeském Salisbury v roce 1960. I v tomto případě se britské orgány vyjádřily v tom smyslu, že „nepokládají současnou dobu za vhodnou“. Hlavními centry čs. diplomacie v oblasti se tak stala nově zřízená vyslanectví, respektive velvyslanectví v Etiopii (1955) a v nově nezávislé Guineji a Ghaně (obě v roce 1959), která jsou tak počátkem nové kapitoly československé diplomacie v Africe.

¹ Chaos a nedůslednost v otázce akreditací pronásledovaly všechny čs. konzuly v Kapském Městě (a to i po válce), přičemž jen zřídka byla jejich akreditace vyřešena ke všeobecné spokojenosti. Duffkův nástupce Antonín Blahovský byl akreditován také pro Bečuánsko (dnes Botswana), Severní a Jižní Rhodesii (Zambie a Zimbabwe) a Nasko (Malawi), Arnošt Lavante, který působil po něm, už opět neměl přesně vymezenou oblast své působnosti. Chaotické pak bylo opětovné jmenování Blahovského v době druhé světové války, kde se o něm opět hovořilo jen jako o generálním konzulovi v Jihoafrické unii, ale pro změnu též v jihozápadní Africe. S vysokou pravděpodobností lze však říci, že veškeré přiakreditace byly jen formalitou, protože (až na výměnu několika dopisů) se nezachovala žádná zpráva, která by potvrdila, že by kterýkoli ze tří konzulů cestoval mimo území vlastní Jihoafrické unie do některých britských držav.

² T. W. Stuart Shaw byl vůbec barvitou osobností. Podobně jako z Prahy si utahoval i z Rigy, z Bukurešti a z Helzinek, přičemž – přes řadu stížností na jeho činnost – se jej žádá ze zbylých metropolí nakonec neodvážila odvolat. Možná se to stalo i proto, že na rozdíl od Československa ostatní tři země měly na jihu Afriky pouze honorární konzuláty (Finsko a Lotyšsko v Kapském Městě a v Johannesburgu, Rumunsko pak pouze v Kapském Městě), a tak se tohoto rozhodného kroku jako Praha neodvážily. Když pak Stuart Shaw na konci třicátých let musel pro dluhy prchnout z Jižní Rhodesie do Severní Rhodesie (aniž to oznámil do Evropy), trpělivost došla místní rhodeské vládě, která po něm požadovala, aby se konzulských pravomocí vzdal. Stuart Shaw ji ale ignoroval.

³ Dnes už se zřejmě nedozvíme, jak došlo k tomu, že Libérie vůbec zaregistrovala tuto pro ni tak nedůležitou politickou změnu v Evropě a navíc na ni reagovala. Iniciátorem na liberijské straně mohl být např. tehdejší liberijský ministr zdravotnictví Rudolf Fuszek (1882–1941), který byl maďarského původu a v Libérii žil už více než čtvrtstoletí. Této teorii by nahrávalo i to, že už v roce 1916 Libérie na poslední chvíli stáhla vyhlášení války Rakousko-Uhersku, a to právě kvůli Fuszekovi.

⁴ Jen pro ilustraci uvedme zastoupení zemí střední a východní Evropy a Balkánu v JAU. Kromě Československa měly ve sledovaném období v JAU své efektivní mise pouze Sovětský svaz (1942–1955) a Polsko (1943–1956), které navíc v roce 1942 zřídilo efektivní konzulát v jihorhodeském Salisbury (uzavřen byl v roce 1956), protože v zemi v té době pobývalo na sedm tisíc polských uprchlíků. Některé další země v JAU zřídily alespoň honorární konzulát – Rumunsko (1927–1944) a Lotyšsko. Některé země ovšem nedokázaly zříditi ani ten (např. SHS či Bulharsko).

⁵ Na přelomu let 1954 a 1955 byl konzulát Belgičany dokonce na několik týdnů uzavřen, ale Brusel nakonec dal souhlas k nástupu nového konzula J. Viriuse, takže úřad byl opět otevřen v únoru 1955.

Literatura

- Dejmek, Jindřich (2002): Vývoj ministerstva zahraničních věcí a diplomacie Československa v letech 1918–1992. In: Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1992). Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.
- Holásek, Peter – Kubů, Eduard (1988): Zahraniční politika buržoázneho Československa k niektorým štátom Ázie a Afriky. Historický časopis, ročník 34 (1988), číslo 4.
- Chmiel, Juraj (1991): Československo-etiópske vzťahy v období taliansko-etiópskeho konfliktu (1935–39). Dizertační práce. Bratislava: Kabinet orientalistiky SAV, Ústav historických vied SAV, 1991.
- Konzulární zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu v letech 1918–1974 (1974). Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1974 (rozmnoženo pro vnitřní potřebu FMZV).
- Koutská, Ivana (1996): Diplomatické a konzulární zastoupení ČSR v letech 1918–1938 (rukopis). Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1996. (Zavádějící název: práce se věnuje především osudům vedoucích čs. zastupitelských úřadů v kritických letech 1938–1939.)
- Oficiální styky a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1973 (1974). Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1974 (rozmnoženo pro vnitřní potřebu FMZV).
- Olša, jr., Jaroslav (2005): Czechoslovak Honorary Consulates in Rhodesia Between the World Wars. In: From Heart of Europe to Heart of Africa. Czech and Slovak Ties with Rhodesia and Zimbabwe since the 19th century until today (v tisku).
- Olša, jr., Jaroslav (2004): History of Czechoslovak Consular Presence in Southern Rhodesia Between the Wars. Heritage of Zimbabwe, No. 23 (2004).
- Petruf, Pavol (2000): Zahraničná politika Slovenského štátu. In: Slovenská republika (1939–1945). Martin: Matica slovenská, 2000.
- Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu, 1918–1985 (1987). Praha: Federální ministerstvo zahraničních věcí, Archivně dokumentační odbor, 1987 (v roce 1989 též rozmnoženy Doplnky a opravy), (rozmnoženo pro vnitřní potřebu FMZV).
- Soušek, Charles J. (1942): Czechs in South Africa. Johannesburg: nákl. vl., 1942.
- Soušek, Karel J. (1942): Čechové v Jihoafrice. Johannesburg: nákl. vl., 1942.
- Vít, Jakub (1998): Československo a subsaharská Afrika, 1948–1962. Diplomová práce. Praha: Ústav světových dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1998.
- Zídek, Petr (2003): Komunistické Československo a francouzská Afrika, 1954–1965. Československá politika vůči francouzským územím v Africe v době jejich emancipačního úsilí a v prvních letech jejich samostatnosti. Dizertační práce. Praha: Ústav světových dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2003.

Čs. konzulární úřady v subsaharské Africe, 1918–1948

<i>Místo (u hon. úřadů též nadřazený úřad)</i>	<i>Druh zastoupení (maximální rozsah, nemusel být stejný po celou dobu existence)</i>	<i>Akreditace</i>	<i>Roky fungování</i>	<i>Vedoucí úřadu</i>
Efektivní úřady Kapské Město	Konzulát	Jihoafrická unie ¹ Jihozápadní Afrika Bečuánsko Jižní Rhodesie Severní Rhodesie Ňasko	1926–1939	Tomáš Duffek (1927–1931) Antonín Blahovský (1931–1937) Arnošt Lavante (1937–1939)
<i>Addis Abeba</i>	<i>Generální konzulát</i>	-- -- ²		
Kapské Město	Generální konzulát	Jihoafrická unie ³ Jihozápadní Afrika Basutsko Svazijsko Bečuánsko Jižní Rhodesie Severní Rhodesie Ňasko	1941–1958	Antonín Blahovský (1941–1944) František Pospíšil (1945–1947) Jan Třebický (od 1947)
Léopoldville	Konzulát	Belgické Kongo ⁴ Ruanda-Urundi Francouzská Rovníková Afrika Kamerun Gambie Nigérie Sierra Leone Zlaté pobřeží	1948–1960	Zbyněk Roušar (od 1948)

<i>Místo (u hon. úřadů též nadřizovaný úřad)</i>	<i>Druh zastoupení (maximální rozsah, nemusel být stejný po celou dobu existence)</i>	<i>Akreditace</i>	<i>Roky fungování</i>	<i>Vedoucí úřadu</i>
Honorární úřady				
<i>Johannesburg</i>	<i>Konzulát (hon.)</i>	---	---	<i>Paul Richard Cornelius von Dornik-Plotner⁵</i>
Bulawayo (konz. Kapské Město)	Vicekonzulát (hon.)	Jižní Rhodesie Severní Rhodesie	1927–1930	Thomas William Stuart Shaw
Dakar (konz. Marseille do 1939, konz. Alžír od 1943)	Konzulát (hon.)	Senegal Francouzský Súdán Horní Volta Francouzská Guinea Togo Niger Dahome Mauritánie Pobřeží slonoviny	1927–1948	Ernest Maraval (1927–1936) Robert Delmas (1936–1939 + 1945–1948) <i>Patrick O'Quin (1939–1945)⁶</i>
Durban (konz. Kapské Město)	Konzulát (hon.)	Jihoafrická unie (část)	1928–1939	Thoralf Eriksen
East London (konz. Kapské Město)	Konzulát (hon.)	Jihoafrická unie (část)	1928–1939	Ivan H. King
Léopoldville (vysl. Brusel)	Konzulát (hon.)	Belgické Kongo	1929–1936	Noël Huart (1929–1933) Jean W. J. Ghilain (1933–1936) <i>Robert Wolter (1936–1938)⁷</i>

<i>Místo</i> (u hon. úřadů též nadřazený úřad)	<i>Druh zastoupení</i> (maximální rozsah, nemusel být stejný po celou dobu existence)	<i>Akreditace</i>	<i>Roky fungování</i>	<i>Vedoucí úřadu</i>
Johannesburg (konz. Kapské Město)	Konzulát (hon.)	Jihoafrická unie (část) Svazijsko Jižní Rhodesie Severní Rhodesie (?)	1930–1939	Albert Philipp Nellmapius (1930–1932) John William Constatine Kittleson (1933–1935) Karel Jan Hora (1935/1938–1939) ⁸
Port Elizabeth (konz. Kapské Město)	Vicekonzulát (hon.)	Jihoafrická unie (část)	1930–1939	John Dock
Mombasa (vysl. Londýn)	Konzulát (hon.)	Keňa Tanganika Uganda Zanzibar	1937–1942 ⁹	Ernst Loewenstein
<i>Salisbury</i>	<i>Konzulát (hon.)</i>	<i>Jižní Rhodesie</i> ¹⁰ (část)	---	<i>William Smith</i>
<i>Bulawayo</i>	<i>Konzulát (hon.)</i>	<i>Jižní Rhodesie</i> ¹⁰ (část)	---	<i>Samuel Rabinovitz</i>
<i>Accra</i>	<i>Konzulát (hon.)</i>	<i>Zlaté pobřeží</i> ¹¹ <i>Ašantsko</i> <i>Severní Teritoria</i> <i>Britské Togo</i>	---	
Nairobi (vysl. Londýn)	Konzulát (hon.)	Keňa Tanganika Uganda Zanzibar	1942–1948	Ernst Loewenstein

Poznámka: Kurzívou jsou označeny úřady, o jejichž zřízení bylo rozhodnuto, ale k faktickému otevření nakonec nedošlo.

- ¹ Akreditace byla po celou dobu existence nevyjasněna z důvodu nepřesných žádostí o exequatur. Současně akreditaci také ovlivňovalo fungování honorárních konzulátů v Johannesburgu a v Bulawayu, které po určitou dobu přebíraly některé části jihu Afriky.
- ² Otevření generálního konzulátu bylo československou vládou schváleno dne 22. 1. 1937, měl být otevřen ve stejném roce. Bylo rozhodnuto i o osobě generálního konzula, kterým měl být Gustav Štastný. K otevření však nikdy nedošlo. Není ani jasné, zda bylo požádáno o souhlas s otevřením generálního konzulátu, respektive o exequatur pro generálního konzula.
- ³ V průběhu druhé světové války ale konzulát řešil i případy v oblasti anglofonní západní Afriky. Pro tuto část Afriky nebyl ale akreditován.
- ⁴ Rozsah akreditace se měnil. Na počátku šlo zřejmě pouze o Belgické Kongo a o Ruandu-Urundi.
- ⁵ Byl „prozatímně“ schválen čs. stranou, obdržel dokonce i konzulský patent, který mu byl však odebrán a do své funkce nikdy nenastoupil.
- ⁶ O'Quin byl pověřen správou konzulátu pouze dočasně po dobu mobilizace konzula Delmase (ta však trvala více než pět let). Po celou dobu konzulát fungoval, byť O'Quin nebyl oficiálně jmenován. Po návratu Delmase byl tento opět ustaven do funkce.
- ⁷ Po rezignaci konzula Ghilaina vedl na jeho doporučení konzulát bez formální akreditace Robert Wolter, který byl současně kandidátem na uvolněné místo. Protože ale Praha nedořešila jeho jmenování ani po dvou letech od rezignace Ghilaina, Wolter na post rezignoval. De facto tak konzulát zanikl až v roce 1938.
- ⁸ K. J. Hora byl pověřen zatímním vedením konzulátu v roce 1935 po rezignaci Kittlesona, avšak formálně byl jmenován honorárním konzulem až v roce 1938.
- ⁹ Konzulát byl přesunut do Nairobi.
- ¹⁰ Britské i místní orgány udělily souhlas s otevřením konzulátu v roce 1938, otevření bylo ale odloženo (a kandidáti o udělení souhlasu nebyli na příkaz Prahy informováni) a následně nerealizováno pro vypuknutí druhé světové války.
- ¹¹ Kandidát byl schválen čs. stranou, otevření ale nebylo realizováno pro vypuknutí druhé světové války.